

Türkistan'dan Anadolu'ya Türklerin Kullandığı Bir Çadırın Göçü: Emirdağ ve Diğer Yörelerde Topak Ev*

Cihad Cihan**

ORCID: 0000-0001-8881-9229

Öz

Tarih boyunca her kavim kendi coğrafi çevresine, sosyal ve ekonomik özelliklerine göre çeşitli mesken türleri geliştirmiştir. Türkistan bozkırlarında yaşayan konar-göçer Türkler ihtiyaçlarına göre farklı çadır türleri kullanmakla birlikte temel meskenleri yurt adı verilen ahşap kafesli, keçe çadır olmuştur. Bu çadır kültürünü göç ettikleri diğer bölgelere de götürmüşlerdir. Türklerin Anadolu'ya gelmesinden sonra yerleşik hayata geçiş ve çeşitli nedenlerle meskenlerde başlayan değişimin ilk örnekleri çadırlarda yaşanmıştır. Türkler Anadolu'da kara çadır, keçe ev ve topak ev adı verilen başlıca üç tür çadır kullanmışlardır. Konar-göçer yaşam için uygun olan Anadolu'da kısa mesafelerde yükselti farkı fazladır. Ayrıca Anadolu'nun engebeli, ormanlık ve yağışlı olan bölgelerinde araziye uyum gösteren keçilerin beslenme oranı artmıştır. Bu değişim ile birlikte keçi kılı ucuzlayarak çadır örtüsü halini almış, böylece kıl çadırlar yaygınlaşmıştır. Bununla birlikte daha sert karasal iklim özelliğine sahip yaylak-kışlaklarda uzun süre kalan yarı-göçerlerde, ahşap kafesli keçeden yapılan topak evler küçülerek kullanılmaya devam edilmiştir. Topak ev bu kültürel devamlılığın ve yeni şartların getirdiği değişimin bir ürünüdür. Topak ev, derim ev veya Bekdik çadırı ismi verilen bu ahşap kafesli keçe çadır, Türkistan'daki derme çadırın yeni şartlar altında biraz daha küçük ve basitleştirilmiş şeklidir. Yakın dönemlere kadar bu çadırlar Anadolu'nun karasal iklime sahip bölgelerinde varlığını sürdürmüştür. Ancak çeşitli sebeplerden dolayı zaman içinde terk edilerek yerini daha çok kara çadıra bırakmıştır. Bu makalede, Emirdağ ve diğer yörelerde kullanılan topak ev adlı çadırın kökeni, uğradığı değişimler, özellikleri ve kullanımı mukayeseli olarak ele alınarak Türk kültüründeki devamlılığı incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çadır, Topak ev, Anadolu, Türkmen, Emirdağ

Gönderme Tarihi: 10/10/2018

Kabul Tarihi: 10/11/2018

* Bu makale, 24-26 Ağustos 2017 tarihinde düzenlenen Uluslararası Emirdağ Sempozyumu'nda aynı başlıkta sunulan ve özet olarak yayımlanan bildirinin genişletilmiş ve düzenlenmiş şeklidir.

** Doç.Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-Posta: ccihan@aku.edu.tr

Migration of a Tent Used by Turks from Turkistan to Anatolia: Topak Ev in Emirdağ and Other Regions

Abstract

Throughout the history, every tribe developed a various type of domicile according to their geographical environment, social and economic characteristics. Despite semi-nomad Turks living in the steppes of Turkistan used different types of tents according to their needs, their main domicile was felt tents with wooden frameworks, called yurt. They also brought this tent culture to the geographies where they migrated. The first examples of the transition to settled life and change in domicile for various reasons after the arrival of the Turks in Anatolia, have been experienced in the tents. The Turks in Anatolia, used three different types of tents, namely, the black tent, felt house and topak ev. Anatolia is appropriate for semi-nomadic life and the difference in elevation is high between short distances. In addition, the rate of feeding goats that adapt to the rugged, woody and rainy lands of Anatolia, had been increased in popularity. With this change, goat hair has become cheaper and has become a tent cover and by this way, hair tents became widespread. On the other hand, topak ev made from felts with wooden framework got smaller and continued to be used by those who spent long times in summer pasture-winter quarters with harsh continental climate or those that are semi-nomads. Topak ev are the product of this cultural continuity and the change brought by the new conditions. This wooden frameworked felt tents, which are called topak ev, derim ev, or Bekdik tent, are a slightly smaller and simplified versions of the makeshift tents in Turkistan, under new conditions. Until recently, these tents have existed in regions of Anatolia with the continental climate. However, due to various reasons, they have been abandoned and black tent has taken its place. In this article, the origins, transformation, features and use of the tent called topak ev, which is used in Emirdağ, were discussed comparatively and their continuity in Turkish culture was investigated.

Keywords: Tent, Topak ev, Anatolia, Turkmen, Emirdağ

Received Date: 10/10/2018

Accepted Date: 10/11/2018

Миграция шатров, используемых тюрками, из Туркестана в Анатолию: В Эмирдаге и других регионах–юрты

Резюме

Каждое племя, на протяжении всей истории разработало различные типы жилья, соответствующие собственной географической среде и социально-экономическим характеристикам. Тюрки-кочевники, которые жили в степной географии, использовали различные типы переносного жилища в соответствии со своими потребностями, но основным видом жилищ были юрты–палатки, имеющие деревянный каркас с войлочным покрытием. Они также забрали с собой культуру жилья в юртах в те географические районы, в которые мигрировали. Первый опыт перехода к оседлой жизни после прибытия тюрков в Анатолию и изменений в быту, по разным причинам был пережит в юртах. Тюрки использовали три основных типа переносного жилища в Анатолии: палатки из козьей шерсти, войлочные жилища и юрты. В Анатолии, которая подходит для кочевой жизни, существует большая разница высот на коротких расстояниях. Также в холмистых, лесных и дождливых регионах Анатолии увеличился уровень выпаса коз, адаптирующихся к территории. Благодаря этим изменениям, козья шерсть подешевела и стала служить покрытием для палаток, таким образом, шерстяные палатки стали широко распространяться. Наряду с этим, на зимних и летних пастбищах, которые обладали более суровым континентальным климатом, те, кто оставался на более длительный период или вел полукочевой образ жизни, продолжали использовать небольшие юрты с решетчатым каркасом, обитые войлоком. Эта адаптированная юрта является продолжением культурной преемственности и изменений, вызванных новыми условиями. Этот вид палатки, которая называлась Юрта, Дерим или палатка Бекдик, имеющая решетчатый каркас и войлочное покрытие, является упрощенным и более маленьким видом юрты из Туркестана. До недавнего времени эти палатки использовались в регионах Анатолии с континентальным климатом. Однако по разным причинам в течение времени они уступили свое место, в основном, палаткам из козьей шерсти. В этой статье была сделана попытка проанализировать истоки создания юрты–палатки, которая использовалась в Эмирдаге и других различных регионах, изменения, которым она подверглась со временем, её особенности и использование, а также, в сравнительной манере была изучена её преемственность в турецкой культуре.

Ключевые слова: палатка, юрта, Анатолия, тюрки, Эмирдаг

Получено: 10/10/2018

Принято: 10/11/2018

Cihan

Giriş

İnsanların barınma, korunma ve çalışma gibi ihtiyaçlarını karşıladığı tüm yapılara mesken adı verilir. Mesken çeşitleri üzerinde coğrafi çevre ve toplumun sosyal, ekonomik özellikleri etkili olmaktadır. Coğrafi çevreyi yer şekilleri, iklim, bitki örtüsü ve arazi yapısı belirlemektedir.

Türkistan coğrafyasının şartları Türklerin büyük çoğunluğunu hayvancılığa zorlamış, hayvancılık ise ancak ot ve suyu arayarak, yaylak ve kışlak arasında atlı konar-göçer¹ bir hayat tarzıyla yapılabilmektedir. Bu kültürün kendi şartlarında geliştirdiği ideal mesken tipi ise çadırıdır. Türkler tarih boyunca, kullanım alanlarına göre değişen, farklı malzemelerden yapılmış çadır türleri kullanmışlardır². Ancak bunlar arasında mesken veya ev diyebileceğimiz temel çadır, ahşap kafes ve keçeden yapılan çadırıdır.

Türklerin göç ettikleri her coğrafyaya taşıdıkları bu çadır, yuvarlak planlı ve ortası delik kubbe şeklindedir. Bozkırda yaşayan Türklerin mesken olarak sıcağa ve soğuğa dayanıklı, kısa sürede kurulabilen ve sökülebilen, kolay taşınabilen bu çadırı geliştirmelerinin çeşitli sebepleri vardır. Konar-göçerler iklim değişiklikleri ya da herhangi bir ani tehlike karşısında her an göçe harekete hazır olmalıdır. Hayvanlarını otlatmak için gittikleri bölgelerde meskenlerini kısa sürede hazır hale getirebilmelidirler. Bütün özellikleriyle konar-göçerlerin hareketli yaşam tarzına en uygun mesken türü bu çadır olmuştur.³

Anayurttan ayrılmak zorunda kalan Türkler, çeşitli bölgelere göç ederek bozkırda geliştirdikleri kültürlerini gittikleri yerlere taşımışlardır. Ahşap kafesli, keçeden yapılan çadırlar bu büyük göç hareketlerinde önemli bir kolaylık sağlamıştır. Anadolu'ya gelen Türkler bu kutsal meskenlerini bozkırlara ve yaylalara kurarak aynı hayat tarzını devam ettirmişlerdir.

Türkler öncelikle Anadolu'da Türkistan bozkırlarının benzer şartlarına sahip olan Doğu ve Orta Anadolu'da çadırlarını kurmuşlardır. Yanlarında getirdikleri koyun sürüleri ve keçe örtülü yuvarlak çadırları Anadolu'nun bozkır şartlarına kolayca uyum sağlamıştır. Ancak Anadolu'nun engebeli, ormanlık ve yağışlı olan bölgelerinde ise araziye uyum gösteren keçilerin beslenme oranı artmıştır. Bu değişim ile birlikte keçi kılı ucuzlayarak çadır örtüsü halini almış, böylece kıl çadırlar yaygınlaşmıştır. Bununla birlikte daha sert karasal iklim özelliğine sahip yaylak-kışlaklarda uzun süre kalan yarı-göçerlerde ahşap kafesli keçeden yapılan topak evler küçülerek kullanılmaya devam edilmiştir. Topak evlerin

¹ Türk kültüründe göç, göçebe, göçer, konar-göçer vb. kavramların kullanımı hususunda bakınız: Anıl Yılmaz ve Cahit Telci, "Türk Kültür Terminolojisinde GÖÇ Kavramı Üzerine", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7:2 (2010): 14-33.

² Bu çadır türleri için bakınız: Aslı Çandarlı Şahin, "Türk Çadırı Üzerine", *Tarihin Peşinde*, sy. 16 (2016): 25-39.

³ Nejat Diyarbakırlı, *Hun Sanatı*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, 1972, 42-44, 48.

yakın zamana kadar Çukurova, Afyon, Eskişehir ve Konya yörelerinde, hatta bugün Bor ovasında kullanılıyor olması bu durumu doğrulamaktadır.⁴

1-Türkistan'dan Anadolu'ya Türk Çadırlarındaki Devamlılık ve Değişim

Türkistan'da en yaygın olan çadır tipi "keregü", "yurt", "topak ev", "üy" veya "kiyiz üy" (keçe ev) denilen ve çok eski bir geçmişi olan kubbeli, keçe çadırlardır. Bozkırın konar-göçer Türklerinde en eski dönemlerden itibaren görülen bu çadır, ahşap kafesten meydana gelen, yuvarlak planlı ve çatısının ortası delik olan kutsal evlerdir. Kubbe ismi, Türkistan Türklerinin de "topak ev" de dedikleri bu yuvarlak çadırdan mülhemdir.⁵

Çadırın Türk kültür hayatında önemli bir yeri olmuş, bu arada Türk mimarisi de birçok unsurunu çadırdan almıştır. Ünlü arkeolog J. Strzygowski Doğu'daki kubbelerin, yuvarlak ve konik kümbetlerin, frizlerin ve daha birçok mimari ve süsleme unsurlarının Türk çadırından geldiğini ileri sürmüştür. Ona göre gök kubbeyi temsil eden Türk kubbesi, Orta ve Ön Asya'dan bütün dünyaya yayılan kubbe mimarisinin menşeidir.⁶

Konar-göçer hayat tarzına uygun olan Anadolu'da kısa mesafelerde yükselti farkı fazladır. Anadolu konar-göçer hayvancılık ve yaylacılık faaliyetleri ile uğraşanlar için yer şekilleri, iklim ve bitki örtüsü bakımından uygun bir coğrafi ortam sağlamaktadır. Anadolu'da yaylacılık faaliyetlerinin çok eski dönemlerden beri yapıyor olmasına rağmen konar-göçer hayvancılığın Türklerin gelmesi ile başladığı bilinmektedir.⁷

XI. asrın ortalarından itibaren Anadolu'ya gelen konar-göçer Türkler, Türkistan bozkırlarına uygun olan göçer hayat tarzını bir süre daha devam ettirmişlerdir. Ancak zamanla büyük çoğunluk köylere yerleşerek yaylak-kışlak hayatının içerisinde yarı yerleşik hale gelmişlerdir. Diğer bir kesim ise mevsimsel olarak geniş bir alanda Yörük (göçer) hayatını sürdürmüştür. Konar-göçerler, yaylak ve kışlak arasındaki hareketlerinde çadırlarını beraberlerinde taşımışlardır. Bugün Anadolu'da alçak ovalarla yüksek platolar ve dağlar arasında yaz ve kış mevsimlerine bağlı olarak sürdürülen bir göçer hayat hâlâ devam etmektedir. Bu mevsimlik yer değiştirmeler genellikle 200 km'yi aşmaz. Bu faaliyetin başlıca sebebi mevsimlik meraların varlığıdır. Yüksek sahalarda yaz meraları, alçak sahalarda ise kış meralarında hayvanlar otlatılır. XX. asrın ortalarına kadar gerek yarı yerleşik köylüler, gerekse Yörükler çadır kullanmaya devam

⁴ Kemal Reha Kavas, "Mimariyi "Dokumak": Anadolu-Batı Toros Göçerlerinde Çevre-Kültür İlişkisi", *Bilig*, sy. 64 (2013): 237.

⁵ Nebi Bozkurt, "Çadır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, İstanbul: TDV Yay., 1993, 159-160; Diyarbakırlı, *Hun Sanatı*, 43-44; Şahin, "Türk Çadırı Üzerine", 29.

⁶ Aktaran: Bozkurt, "Çadır", 162.

⁷ Ali Meydan, *Dünden Bugüne Sebil Yörükleri*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2016, 1.

Cihan

etmişlerdir. Ancak değişen şartlara göre çadır yapımında kullanılan malzeme ve yapım tekniklerinde değişimler olmuştur.⁸

Anadolu'da Türk meskenleri kullanım özelliklerine göre değişime uğramıştır. Özellikle yaylalarda kısa süreli konaklama imkânı bulunan Yörüklerde kullanılan mesken bir devenin taşıyabileceği ağırlıktaki keçi kılından yapılan kara çadırlardır. Yaylak-kışlakta uzun süre kalanlar yarı-göçerlerde ahşap kafesli keçe çadırlar (topak ev, alaçık); ziraat ve dinlenmeye yönelik yaşamda ise sabit evler mesken olmuştur.⁹ Anadolu'daki Yörük ve Türkmenler üç tür çadır kullanmışlardır:

Kara Çadır (kıl çadır, çul çadır)

Keçi kılından mamul olup, uzun bir ev biçimindedir. Bu çadır 1, 2, 3, 5, 7 direkli olabilir. Renginden dolayı kara çadır ve keçi kılından imal edildiği için kıl çadır da denilir. Kılın dokunmasıyla çul elde edildiği ve çadır da çullardan meydana geldiği için çul çadır da denilmiştir. Renkleri kahverengi olanlar da vardır. Kara çadırların dokumaları, 50 cm eninde keçi kılından örülmüş ve "kat" ismi verilen ipliklerle ıstarlarda veya kon tezgâhlarında dokunmuş kıl kumaştan meydana gelir. Dokuma malzemesi ip, atkı, saçak ve endir. Obalarda direği çok olan çadırlar ulu evi denilen oymakbaşının evidir. 1960'larda Anadolu'da aşiretler arasında keçeden yapılmış çadırların az olmasına mukabil, Manisa ve Kütahya'dan Adana ve Maraş'a kadar kıl çadırlar kullanılmaktaydı. Günümüzde ise Anadolu'da en sık rastlanılan göçer meskeni kara çadırıdır.¹⁰

Alaçık (keçe ev, alaycık, alıcık)

Alaçık, alacık, alaycık da denilen bu çadıra Karakeçili aşiretleri alıcık demektedirler. Ancak alaçık isminin kullanım alanı çok geniştir. Kara çadır kullanan birçok aşirette alaçık, derme çatma, iptidai mesken manasına gelmektedir. Anadolu'da esas çadıra nazaran daha az önemli ve basit işler için yaz aylarında kurulan iptidai çadırlardır. Bu mesken birkaç ahşap çubuk, kamış, çalı çırpının üzerine çul, keçe vs. örtülerek yapılır. Ayrıca Anadolu'da keçe çadıra alaçık diyen yöreler de vardır. Çadır genel olarak tünel, vagon şeklindedir. Bu tünel şeklindeki çadırın kubbeli iskeletini yay şeklinde, birbirine sırim ile bağlanmış birçok ahşap çubuk teşkil eder. Bu çubukların 3-4 tanesi bir araya bağlanarak kanat yapılır, üç dört kanat bir çadır kurar. Bu kanatlarla sıkıştırılan çubuklar gerildikleri zaman boş

⁸ Orhan Gürbüz, "Türkiye'de Göçebe Mesken Örneği: Çadır", *Türk Coğrafya Dergisi*, sy. 32 (1997): 186-187.

⁹ Kavas, "Çevre-Kültür İlişkisi", 240.

¹⁰ Mehmet Eröz, *Yörükler*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1991, 97; Ali Rıza Yalman, *Cenubta Türkmen Oymakları*, haz. Sabahat Emir, 2, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977, 419-420; Gürbüz, "Mesken Örneği: Çadır", 188.

dörtgenler meydana getirir. Böylelikle iskelet meydana geldikten sonra üzerine keçe örtülerek çadır bir tünel gibi kurulmuş olur.¹¹

Topak ev (topağev, Bekdik çadırı, derim ev, turluk)

Anadolu'da uzun süre kullanılan ancak zamanımızda görme imkânı çok az olan çadır tipi topak ev adı verilen çadırıdır. Bu çadıra Çukurova'da "bekdik" veya "derim ev", Kaz dağları Türkmenlerinde "turluk" ya da "topak ev", İç Anadolu'daki Aladağ (Kayseri-Yahyalı) Türkmenlerinde "topak ev", Emirdağ Türkmenlerinde "topak ev" adı verilmektedir. Bazı yörelerde ak ev, keçe ev, yurt, derim evi gibi adlar da verilmiştir. Anadolu'da kullanılan bu çadır kümbet şeklinde, keçeden yapılmaktadır. Türkistan'daki Türkmen, Kırgız, Kazak ve diğer Türk halklarının kullandığı keçe çadırlarının aynısı olup sadece biraz daha küçüktür. Kazak ve Kırgızlar bu tür çadırlara kıyız, kiygız üy (keçe ev) demektedirler. Anadolu'da ayrıca keçe ev ismi tünel şeklindeki alaçıklara da verilmektedir. Türkmenler Anadolu'da bu çadırı uzun süre yaygın olarak kullanmışlardır.¹²

Topak ev, Türklerin kullandığı en eski keçe çadırın Anadolu'da küçülerek devam eden halidir. Topak ev, yuvarlak şekilli ve tepesi kubbe biçimindedir. Kazak-Kırgız çadırıyla aynı esaslara bağlıdır. Ancak ebatları daha küçüktür. Çadırın tam ortasında ocak yer alır ve üstünde çadırın tepesi açıktır. Ocağın kullanılmadığı zamanlarda bu kısım keçeyle kapatılır. Kapandığında demet haline gelen çapraz bir kafes topak evin gövdesini meydana getirir. Kafes, kayışlarla bağlanan 6-7 parçadan oluşur ve bir tarafında kapı açıklığı bırakılır. Kafesten uzanan eğri çubuklar tam tepedeki çembere tutturularak çadırın kubbesi oluşturulur. Çadır, önce hasırla daha sonra tamamı keçeyle örtülerek tamamlanır. Düşmesini ve kuvvetli rüzgârlarda savrulmasını önlemek için keçe, yünden dokunmuş oldukça kalın bir kuşakla sarılarak kafese bağlanır.¹³ Topak ev, Türkistan'da kullanılan ve Türklerin yurt adını verdikleri kafesli, keçe çadırların bir devamıdır. Göçebe çadırlarının en gelişmişisi olarak kabul edilen yurtların Anadolu'daki topak evlerin kaynağı olduğu bilinmektedir. Topak evler üstlerindeki yün keçelerin kullanılış şekillerinden dolayı yaz ve kış koşullarına son derece uyumlu çadırlardır.

Geçtiğimiz asırlarda alaçık ve topak ev, kara çadırlara oranla daha fazla kullanılmıştır. Fakat zamanla yerlerini kara çadıra bırakmıştır. Bu

¹¹ Yalman, *Türkmen Oymakları*, 418; Eröz, *Yörükler*, 105-106; Taciser Onuk, *Osmanlı Çadır Sanatı (XVII-XIX. Yüzyıl)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, 19.

¹² Attila Erden, "Batı Anadolu Türkmen Çadırları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, sy. 11 (1978): 78; Eröz, *Yörükler*, 107; Ömer Faruk Yaldızkaya, "Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Türkmen Çadırı Topakev", *I. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Yayınları, (1999): 167.

¹³ Gürbüz, "Mesken Örneği: Çadır", 189-190.

Cihan

konuda, kara çadırların daha kullanışlı ve pratik olmasının yanı sıra, sıcak iklime uyum sağlaması da etkili olmuştur. Diğer taraftan Arap kültürünün etkisini de göz ardı etmemek gerekir. Kara çadır, Kuzey Afrika ve Arap dünyasında çok yaygın bir göçebe meskendir. Türk boyları ve aşiretleri tarafından kullanılmaya başlanması Araplarla temas ve Anadolu'ya hâkimiyetten sonraya rastlar. Ayrıca, Anadolu'nun coğrafi şartları, kara çadır yapımında kılardan yararlanılan keçinin daha fazla miktarda beslenmesine imkân vermiştir.¹⁴

Faruk Sümer, kıldan mamul kara çadırların kullanılmasını yoksullaşmayla ilgili görmektedir. Sümer'e göre kıl çadırları münhasıran keçi besleyen, oturdukları yerler sarp ve otlakları dar olan Yörükler kullanmışlardır. Fakat Türklerin asıl millî çadırları, işaret edildiği gibi ak keçeden yapılmış ahşap kafesli çadırlardır.¹⁵ 1957 yılında Toroslarda altı ay Yörükler arasında incelemelerde bulunun Alman etnografi Ulla Johansen de Türklerin kara çadırı Ön Asya'da öğrendiklerini ileri sürmektedir.¹⁶

Mehmet Eröz, Anadolu'da keçe çadırların terk edilerek kıl çadırların XVIII. ve XIX. asırlarda iktisadi sebeplerle yaygınlaştığını ileri sürmektedir. Eröz'e göre Anadolu geniş meralara sahip olmakla beraber, Orta Asya'nın uçsuz bucaksız bozkırları kadar koyun beslemeye müsait değildi. Üstelik asırlar boyu meskûn hâle gelip, zirai kültüre intibak eden aşiretler de bu meraların azalmasına sebep olmuştur. Zamanla nüfus da artınca, koyunun barınmadığı sarp yerlerde, dağlık arazide keçi beslemek mecburiyeti hâsıl olmuştur. Böylelikle koyunyününden yapılan keçe çadır yerine, keçi kıldan yapılan çadırlarda ikamet zarureti doğmuştur. 1960'lı yıllarda özellikle koyun besleyen aşiretlerin çoğunluğu keçe çadırlarda oturmaktadırlar. Ancak bunun istisnaları da görülmüştür.¹⁷

Türkistan'dan Anadolu'ya gelen bu keçe çadırın kullanımı, daha ucuz, taşınması ve kurulması daha kolay olan kıl çadırlar karşısında zamanla azalmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla daha sert karasal iklime sahip bölgelerde kullanımı devam etmiştir. Bununla birlikte maliyetini düşürmek ve kullanımını, taşınmasını kolaylaştırabilmek amacıyla ebatları küçültülmüştür. Anadolu'nun yaz-kış ve gece-gündüz sıcaklık farklılıklarına daha uygun bir mesken olması sebebiyle bu keçe çadır vazgeçilmez olmuştur.

2-Topak Evi Oluşturan Ana Unsurlar

Topak ev, ahşaptan yapılan iskelet ile bunun üstüne örtülen keçe ve kolonlar olmak üzere iki ana kısımdan oluşur. İskeletin uzun ömürlü ve

¹⁴ Gürbüz, "Mesken Örneği: Çadır", 188.

¹⁵ Faruk Sümer, *Oğuzlar*, Ankara: AÜ. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1972, xxiv.

¹⁶ Aktaran: Eröz, *Yörükler*, 98.

¹⁷ Eröz, *Yörükler*, 97-98.

sağlam olması için yapımında şimsir, kızılçam, meşe gibi ağaçların gövdelerinin öz adı verilen en sağlam kısımları kullanılır. İskelet, kanat, kapı, uğ ve çevlik olmak üzere dört ana parçadan oluşmaktadır. Bir de iskeletin kanatlarını alttan ve dış yüzden saran, çadırın keçesi örtüldüğünde kecenin altında kalan kamyş veya kargıdan yapılma, iskeleti tamamlayıcı bir kısım bulunmaktadır ki bu parça çadırın içine yılan, akrep, karınca gibi hayvanların girmesini önleyen ve yörede çığ adı verilen kısımdır. İskeletin çevlik kasnağının eki hariç hiç bir ek veya bağlantıda çivi veya tel kullanılmaz. Bütün bağlantılar ve ekler sıırım adı verilen deri şeritlerin özel bir teknikte bağlanmasıyla yapılır.¹⁸

Ahşap İskelet

Çadırın en önemli kısmını oluşturan ahşap iskeletin Tahtacı oymakları tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1990'lı yıllarda Emirdağ'da yaşayan yaşlı topak ev sahipleri ahşap iskeletlerin Evcilerden geldiğini söylemişlerdir.¹⁹ Peter A. Andrews, 1967 yılında Emirdağ'da yaptığı çalışmalar sırasında çobanların bahsettiği Evcilerin Afyon Evciler olmadığını, bazı çobanların söylediklerine göre Konya Evciler köyünden geldiğini nakleder. Andrews, Konya sınırları içinde bir Evciler köyü olmadığını, bu köyün İçel, Anamur'a bağlı Evciler köyü olabileceğini düşünmüştür. Mevlüt Üyümez ise Afyon Evciler ilçesinde bu işin bilinmediğini, yaptığı araştırmalar ile bunu tespit ettiğini, daha sonraki çalışmalarında bu köyü bulmaya çalışacağını ifade eder.²⁰ Ancak Yusuf Ziya Yörükân, Ali Rıza Yalman ve Mehmet Eröz'ün yerinde yaptıkları tespitlere göre Evciler bir köy değil; önceleri Evcî, Tatevci, daha sonraları genel bir isim olarak Tahtacı denilen Türkmenlerden konar-göçer bir oymaktır.

Yörükân'ın verdiği bilgilere göre bunlar, Yörüklerin keklik kafesi şeklinde yaptıkları keçeden evlere benzeyen ve topak ev denilen çadırların iskeletlerini yaptıkları için bu ismi almışlardır. Bu çadır malzemelerini yapmalarından dolayı Tahtacı adı verilen bu oymak mensuplarından bazılarının Alevî olmakla birlikte, Tahtacı ocaklarına bağlı olmayan Alevîlerden oldukları; Tahtacılar tarafından "Tahtacı" kabul edilmedikleri görülmektedir. Aynı zamanda bunlara Şah İbrahimli ismi de verilir. Evciler büyük bir aşirettir. Bir kısmı Adana vilayetinde Gâvur dağındadırlar ve bunların evleri tahtadan mamuldür. Nereye gitseler evlerini tahtadan yaparlar. Tahtacı olan Evciler, Maraş, Antep ve Denizli'dedir.²¹

¹⁸ Erden, "Türkmen Çadırları", 79.

¹⁹ Mevlüt Üyümez, "Emirdağ Topak Evi", 3. *Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, (1993): 365.

²⁰ Üyümez, "Emirdağ Topak Evi", 365.

²¹ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*, haz. Turhan Yörükân, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, 157-158.

Cihan

Ali Rıza Yalman, bu çadırı bütün aşirete Evciler oymağı adındaki bir oymağın hazırladığını, muhitlerinde Tahtacı diye anılan Alevi Türkmenlerin eski oymak adlarının Evciler olduğunu kendilerinden işittiğini ifade etmektedir. Yalman'ın 1930'lu yıllarda Çukurova'da görüştüğü Has Köse Ali Ağa, Çakır İbrahim ve İdris Kahya'ya göre topak evi Evciler aşiretinin kızılbaşlı olan Tatevci oymağı hazırlamakta, bu oymağa Tahtacı denilmekteydi.²²

Mehmet Eröz de 1960'lı yıllardaki gözlemlerinde aynı hususa temas etmektedir: Çevlik, uğ, çambak, derim gibi ahşap malzemeyi Ereğli'nin Evcideresi köyünden alıyorlardı. Evcideresi köyü 40-50 senedir bu meslekten vazgeçmiş olduğundan, yenisi gelmiyor, eskilerini kullanıyorlardı. Bu köy 1960'larda tahtacılık yapıyor, ev malzemesi hazırlıyordu. Bu tahta işlerini yapanlar hep Alevî Türkmen aşiretleriydi. Bu köy de öyleydi. Hepsine tahtacı deniyordu. Eskiden ahşaptan çadır malzemesi, o yıllarda ise ev malzemesi hazırladıkları için mesleklerine izafeten bu ismi almışlardı.²³ Eröz, Evcideresi'ni Ereğli'nin bir köyü olarak kaydetmiştir. Ancak günümüzde Ereğli'nin bu isimde bir köyü bulunmamaktadır.

Kanat

Çadırın yan kısımlarını oluşturan kanatlara kanat, kerge veya gergi isimleri de verilir. Kanatlar 3-4 cm genişliğinde, 2-3 cm kalınlığında ve boyları 25 ile 210 cm arasında değişen 20-30 kadar çitanın çaprazlama bağlanmasıyla yapılır. Bütün çıtalara birbirlerine sıyrımlarla bağlıdır. Hiçbiri sabit olmayıp bir akordeon gibi yan yana açılıp kapanarak hareket edebilir. Hepsini yan yana topladıkları zaman 20-30 çitadan oluşan bütün bir kanat tek bir kalas parçası gibi görünür. Bu şekilde taşınması ve nakli kolaylaşır. Bu kanatlar açılıp bir silindir şeklini alarak çadır iskeletinin yan yüzlerini meydana getirirler. Kanatların kurulu haldeyken yükseklikleri ortalama 140-185 cm arasında değişir. Kanatların yanlara doğru daha fazla açılıp kapanması ile çadır yüksekliği artar veya azalır. Bu yükseklikle ters orantılı olarak da çadır içi kullanım alanı hiçbir yardımcı araç kullanılmadığı halde küçülüp büyüyebilir. Çadırların büyüklüklerine göre kanat sayıları 4 ile 7 arasında değişir.²⁴

Kapı

Kanatların doğu veya güney (kıble) bölümünde kapı kasası yapılarak, genellikle iki kanatlı ahşap kapı takılır. İki kanat arasına konulan kapı çerçevesi ve bu çerçeveye takılan 25-30 cm eninde, 140-185 cm

²² Yalman, *Türkmen Oymakları*, 419, 422.

²³ Eröz, *Yörükler*, 110.

²⁴ Erden, "Türkmen Çadırları", 79; Onuk, *Osmanlı Çadır Sanatı*, 24.

boyunda iki tahta yarmadan oluşur. Çoğu kez ahşap kapıların üzerinde oyma süsler bulunur. Genellikle kapıların bu tahta yarmaları yerine daha hafif ve kullanışlı olduğu için özel dökülmüş keçe veya özel dokunmuş kilimler kullanılır. Kapı girişinde eşik yer alır.²⁵

Uğ

Çatının kubbe şeklinde olması için uğ denilen çıtalardan kullanılır. Uğlar kubbedeki deliğin etrafında pervaz olarak kullanılacak ahşap kafese (çevliğe) geçirilir. Uğlar hafif iç bükey olarak kıvrılmış 2-3 cm kalınlığında, 3-4 cm genişliğinde, boyları 125-175 cm arasında değişen çıtalardır. Bunların bir uçları kanatların üst kısımlarına bağlanır. Bir uçları da çevlik kasnağında bulunan özel olarak uğların uçlarının girmesi için açılmış deliklere sokulur. Böylece uğlar kanatlar ile çevliği birleştirerek iskeleti tamamlar ve çadırın yarım küre şeklindeki üst kısmını oluştururlar. Çevliği sabit tutmaya yaradıkları gibi çevlik üstüne binen oldukça ağır keçe yükünün verdiği basıncın çevlik deliklerinin belli bir açıda açılmasından dolayı kendi üstlerinden dik bir şekilde yani kanatların en iyi karşı koyabileceği bir şekilde kanatlara aktarırlar. Çadırların büyüklüklerine göre uğ sayıları 36 ile 96 adet arasında değişir. Çadırların büyüklüklerini anlatmak için uğ sayıları veya kanat sayıları söylenerek değerlendirme yapılır. Örneğin, 36 uğluk çadır, 48 uğluk çadır veya beş kanatlı çadır, yedi kanatlı çadır gibi.²⁶

Çevlik

Çevliğe Anadolu'nun çeşitli yörelerinde düğnük, tepelik, tüynük, tünlük, çangarak gibi isimler verilmektedir. Çevlik, çatıdaki deliğin etrafında pervaz olarak kullanılan ahşap kasnaktır. Çadır iskeletinin en üst kısmını, yani kubbesini oluşturur. Bu kasnak 2-3 cm kalınlıkta, 14-22 cm genişlikte, 3-5 metre uzunlukta bir veya iki biçilmiş kerestenin çember şeklinde bükülüp uçlarının perçinlenmesiyle elde edilir. Kasnağın iç kısmına 2-3 cm çapında ve kasnak eninden biraz daha uzun eğri kiriş çıtalardan, kasnak etrafında açılan deliklere içten takılarak konik şeklinde bir tepelik yapılır. Kirişlerin adedi 40-50 kadardır. Ayrıca bu kasnağa çadırın kubbe şeklindeki tavanını meydana getirecek çıtalardan sayısı kadar delik açılır. Uğ denilen bu çıtalardan yukarı gelen uçları deliklere girecek kadar inceltilerek kasnağa takılır. Alt uçları kanada bağlanır. Kasnağa bağlanan kirişlerin ortasına çanak adı verilen ve gerektiğinde çadır direği takılacak olursa, direğin üst ucunun girebileceği şekilde ortası oyulmuş bir tahta parçası yerleştirilir. Topak evlerde orta direk hemen hemen kullanılmamakta olup buna rağmen

²⁵ Erden, "Türkmen Çadırları", 80; Onuk, *Osmanlı Çadır Sanatı*, 24-25.

²⁶ Erden, "Türkmen Çadırları", 80.

Cihan

çadırların kuruluşunda bu çanak çok işe yaradığından bütün çevliklerde mutlaka bulunmaktadır.²⁷

Keçe ve Kolanlar

Çadırın ikinci ana kısmını iskeleti üstten tamamen örten keçeler ile keçeleri iskelete tutturup onların belli kısımlarının ihtiyaca göre açılıp kapanmasını ve iskeleti boydan boya sararak çadırın daha da sağlamlaşmasını sağlayan ve mukavemetini artıran kolanlar meydana getirir. Çadır iskeletini keçe altından geçerek saran kolanlar da vardır. Sırf bu iş için özel olarak örülen boyutları 13-25 cm genişliğinde ve 15-30 metre uzunluğunda değişen bu kolanlara örken (tepe kuşağı, başkur) adı verilmektedir. Keçe kısım, çadır içindekileri soğuk, sıcak, kar, yağmur ve rüzgâr gibi doğa koşullarından koruyan ana kısımdır. İskelet ve kolanlar ise bu keçelerin istenilen şekillerde durdurulmasını ve kullanımını sağlamaktadır. Çadırların üst örtüsünü oluşturan keçeler, kolanlar ve çadır içinde bulunan örnekler göz alıcı renk ve motiflerle süslüdürler. Bunlar, üzerlerinde her aşiretin kendisine özgü simgelerini de taşırlar. Bu özelliklerden dolayı çadırları görünce içinde oturanların kimler olduğunu hatta bu kişilerin toplum içerisindeki sosyal mevkilerini de öğrenmek mümkündür.²⁸ Çadırın üstüne örtülen keçeler, kullanıldıkları yere göre üç çeşittir:

1-Kanat kısmına örtülen kenar keçesi (irg, kiyiz). Genellikle kışın kullanılır. Soğuk, kar ve yağmurdan korur.

2-Kubbe kısmına örtülen turluk denilen keçe.

3-Tepe deliği yani çevlik veya çanrak denilen hava, duman deliğini kapamak için kullanılan keçedir. Bu keçeye tünük ismi verilir. Soğuk ve yağmurda veya geceleri kullanılır.²⁹

3-Topak Evin Boyutları, Kurulumu ve Kullanımı

Emirdağ, Maraş, Çukurova, Kayseri, Niğde, Balıkesir, Konya vb. yörelerde kullanılan topak evlerin boyutları ve kullanımını yöresel olarak bazı küçük farklılıklar göstermekle birlikte ortak bir kökene ve kültüre işaret etmektedir. Emirdağ'da üç farklı boyda topak ev kullanılmıştır. Bu boyların hepsi dört kanatlı olup derim başı ebatları farklıdır:

1-Küçük topak ev: Dört derim, 11 derim başlı, 45 uğlu.

2-Orta topak ev: Dört derim, 13 derim başlı, 50 uğlu.

3-Büyük topak ev: Dört derim, 15 derim başlı, 60 uğludur.³⁰

²⁷ Erden, "Türkmen Çadırları", 80; Onuk, *Osmanlı Çadır Sanatı*, 25.

²⁸ Erden, "Türkmen Çadırları", 81.

²⁹ Onuk, *Osmanlı Çadır Sanatı*, 26.

³⁰ Üyümez, "Emirdağ Topak Evi", 366.

Emirdağ'da 46 uğluk bir topak ev yaklaşık 4 metre çapında olup, 3.90 ila 4.10 metre arasında değişmekteydi. 36 uğluk bir çadır yaklaşık 3,30 metre, 56 uğluk olanı ise 4,30 metredir.³¹

Kaz dağları Türkmenlerinde 1970'lere kadar kullanılan topak evlerin yükseklikleri 2,5 ile 3 metre, taban çapları 3 ile 5 metre arasında değişiyordu. Ayrıca zel maksatlarla kullanılacak olan çadırların bu boyutlardan daha büyük veya küçükleri de bulunmaktaydı.³²

Topak evin Çukurova'da bir ismi de Bekdik adırıdır. Bekdik bir aşiret ismidir. ukurova'da kullanılan bu çadır yine alaçık gibi çubuklardan ve kolonlardan yuvarlak olarak kurulur. Topak evin yarısından fazlası küre halindedir. Ailenin nüfusuna göre kanat sayısı artar, azalır. Kanatların üzerinde yine çubuklardan yapılmış bir daire vardır ki, buna "tepelik" denir. Bu tepeliğin tam merkezinde çadırın ortasına gelen direğin ahşaptan yapılmış bir yatağı vardır. Yatağın i tarafı oyuntuludur, dış tarafı uzaktan görülecek bir tuğ ile süslenmiştir. Bu tuğ bir öküzün kuyruğudur. Yuvarlak ve beyaz renkte olan, bugünkü Kırđız evlerine çok benzeyen topak evin kanat ile tepeliğini kuşatan geniş dokunmuş bir kolanı vardır. Tepeliğin merkezinden kaidesine doğru olan kısmı yukardan aşağı olmak üzere 18-24 adet yine dokunmuş kolanlarla sağlamlaştırılır ve süslenir.³³ Anadolu Türkmenlerinde görülen bu çadırın üzerine bir öküz kuyruğundan tuğ dikme geleneğinin hangi inanişa dayandığı bilinmemektedir.³⁴

Topak ev diğer çadırlar gibi meyilli bir yere, kışın güneye, yazın kuzeye bakacak şekilde kurulurdu. Bu adırı her kadın kuramazdı (dutamazdı). Bunun ehli olan maharetli kadınlar vardı. Bütün obanın topak evlerini bu kadınlar kurardı. Keçe, kolan vs. gibi yn ve kıl mamulatu kendileri hazırlamaktaydılar.³⁵ çadır rzgra maruz kalırsa, daha başka önlemler alınırdı.  uzun kazık, kavşıt kazığının her birinin içinden toprağa çakılarak kavşıt ipleriyle bağlanırdı.³⁶

Emirdağ topak evi kurulurken en az güçlü kuvvetli dört yetişkin gerekiyordu. İdeal sayı ise altı kişiydi. Son dönemlerde çadır kurulurken erkekler ve kadınlar birlikte çalışmışlardır. Tecrübeli bir grup çadırı yarım saatte kurabilir ve bir saatte döşemesini tamamlayabilirdi. Herhangi bir deneyimi olmayan bir grubun ise en az üç saatini alabilir ve birkaç kez yanlış başlangi yapılabilirdi. İki metrelik bir sıruk veya yaba, kuşakları ve keçeleri yerlerine kaldırmak için yararlı oluyordu.³⁷ Kurulduktan sonra etrafına kanal açılarak yağmur suları tahliye edilirdi. Topak evin önüne ise

³¹ Peter Alford Andrews, "Pitching The Emirdağ Topak Ev", *Newsletter (Museum Ethnographers Group)*, vol. 15, (1984): 31.

³² Erden, "Türkmen adırları", 79.

³³ Yalman, *Türkmen Oymakları*, 418-419.

³⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, 6, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, 147.

³⁵ Eröz, *Yörükler*, 109-110.

³⁶ Andrews, "The Emirdağ Topak Ev", 36.

³⁷ Andrews, "The Emirdağ Topak Ev", 31.

Cihan

2.5 x 2.5 metre ebatlarında 1.5 metre yüksekliğinde “dam” veya “kuytu” denen içerisinde ocak bulunan, üzeri toprak ile örtülü bir mekan yapılırdı. Burada yemek, süt ve ekmek pişirilirdi. Hasta olan keçi ve koyunlar burada tedavi edilirdi. Gerekirse banyo yapılabilirdi. Ocakların arkasında küllük bulunurdu. Topak ev söküldükten sonra küllükte toplanan küller gömülürdü.³⁸ En son dönemlerde kullanılan topak evler özellikle zenginliğin bir ifadesi olmuştur.³⁹

Kaz dağları Türkmenlerinde topak ev iki kişi tarafından en fazla yirmi-yirmi beş dakikada kurulabilir, sekiz on dakikada ise sökülüp toplanabiliyordu. Kurulmuş bir vaziyette iken sökülmeden üç-dört kişi tarafından yerleri değiştirilebilirdi. Belli ölçülerde ihtiyaca göre hiçbir eklenti veya yardımcı parçalara gerek olmadan iç taban genişlikleri küçültülerek veya büyütülerek kullanım alanları arzuya göre arttırılıp azaltılabiliyordu. Kapı yönleri, hava durumu, rüzgârın esiş yönüne göre çadırların oldukları yerde döndürülebilmeleriyle isteğe uygun şekle kolayca getirilebilirdi.⁴⁰

4-Dâhili Tezyinat

Çukurova topak evinin dâhili tezyinatı diğer çadırlarla aynıdır. Ancak kıldan çul seyrek bulunuyordu. Çoğunlukla yere keçe serilir, yanışlı üzerine minder, yastık atılırdı. Topak evde elbise, azık çuvalları ve yataklar aynı kara çadırdaki plân üzerine istif olunurdu. Üzerlerine aynı şekilde kilim örtülürdü.⁴¹

Emirdağ topak evinin tabanına hasır, bunun üzerine ise kilim serilirdi. Girişin tam karşısına yatak sergeni, girişin sol tarafına mutfak sergeni yapılırdı. Kaymak tenekeleri sergene konmaktaydı. Güzel kaymak tutması için yan keçelerin altlarına dikilen sitil kaldırılarak içerisi serin tutulurdu. Diğer kullanılacak olan malzemeler zevke ve topak ev düzenine göre yerleştirilirdi. Topak ev içerisine “stara” denilen bir bitki tersine asılmaktaydı. Bu bitki kendine has özelliği ile yavaş büyür. Keklik yumurtası kadınlar tarafından örgü şişi kullanılarak iplerle süslenir ve topak evin tavanına nazarlık olarak asılırdı. Ayrıca üzerklik tohumu, buğday, haşhaş ve bazı ağaçlardan süsler yapılarak yine nazar ve süs için topak ev içerisine asılırdı.⁴² Nazar değmesini engellemek veya nazardan korunmak için yapılan en yaygın uygulama nazarlık bulundurmaktır. Bu maddeler birer nazarlık olarak kullanılmıştır.

Kaz dağları Türkmenlerinin topak ev planı ve dâhili tezyinatı da benzer şekildeydi. Yerleşim alanları tam daire planlıydı. Çadırın içinde her

³⁸ Üyümez, “Emirdağ Topak Evi”, 371.

³⁹ Gürbüz, “Mesken Örneği: Çadır”, 188.

⁴⁰ Erden, “Türkmen Çadırları”, 78.

⁴¹ Eröz, *Yörükler*, 110.

⁴² Üyümez, “Emirdağ Topak Evi”, 371.

şeyin belli bir yeri olup hiç bir zaman bunlar arasında bir karışıklığın görülemeyeceği yaşlılarca ısrarla anlatılmaktadır. Çadırın ortasında ocak bulunurdu. Buna göre kapının girişinde hemen sol tarafta kaplık, yani mutfak eşyaları yer alırdı. Çadırın tabanı ve iç yüzeyi çeşitli motiflerle dokunmuş kilimlerle süslenir ve donatılırdı. Arka yanda yük ve erzak çuvalları, yanlarında toplanmış yatak ve yorganları, üstlerinde örtüleri bulunurdu. Yan kanatlara takılan çeşitli heybe, silahlık ve kaşıklıklarla çadırın iç görünümü ve eşyaların yerleşimi, estetik görünümü hoş bir bütünlük kazanıyordu.⁴³

5-Topak Eve Ait Bazı Kavramlar

Derim: Topak evin gövdesini saran, baklava dilimi şeklinde ahşap kafes. Genellikle çam ağacından yapılır.

Uğ: Çam ağacının bükülmesiyle yay şekline getirilen, iki metrelik çıtadır. Çukurova'da 36 ilâ 46 adettir. Çadır büyük olursa 46 adet olur. Emirdağ'da 50 adettir. Kırgız, Kazaklar uğuk demektedir.

Kapı: Dört parça ahşaptan meydana gelir. Kapının önü dokuma kilim veya keçe ile kapatılır.

Düğnük (çevlik): Topak evin çatısını meydana getirir, 2 ile 4 metre çapında yuvarlak kasnak şeklindedir. Ortasına simetrik olarak çubuklar yerleştirilir.

Tepelik: Kubbe keçesi, tepelik. Tepe keçesine Söğüt aşiretleri turluk demektedir.

Çığ (Daban çığı) : Kamıştan örgü olup derimin etrafına dolanır. Kamışlar 80-100 cm. boyundadır.

Ayak ipi: Kıl veya yünden örülmüş, çok sağlam iki-üç parmak kalınlıkta bir iptir. İki adettir.

Bel ipi: Topak evin etrafını saran 30-40 cm kalınlıkta, renkli yünlü dokuma. Dört adettir.

Kavşıt: Bir karış eninde desenli dokuma kumaştır. Derimlerin bir birlerine bağlanmasında kullanılır. Üç adettir.

Yaneri (yan keçesi): Derimin etrafını kuşatan 1-1,5 metre eninde keçe. Rüzgârlı havalarda yaneri kaldırılır. Kırgız, Kazaklar yaneriye turduk demektedirler.

Boğaz Keçesi: Düğnükün üstünü örten iki parça keçe örtüdür.

Çatı ipi: Dört parça renkli şeritlerdir.

Yellik: Siyah kıldan dokunmuş, tepeliğe bağlı dört parmak eninde, 3 metre uzunlukta bel kuşağıdır. Çadırı rüzgârdan korur 20 adettir.

Orta direk: Kalın, 3 metre yüksekliğinde bir ahşap direktir.

Üznük: 70-80 cm eninde keçe, üzñüke Kırgız-Kazaklar üzñük demektedirler.

⁴³ Erden, "Türkmen Çadırları", 81.

Cihan

Çevirme: 5-10 cm eninde, tepeliği tutan kıl kolon.

Susma: 15-20 cm eninde yünlü renkli kolon.

Çambak: Rüzgâr deliklerden geçer gider. Kırgız-Kazak çadırında da aynıdır.

Yılığ ipi: Derim ile uğu bağlayan yün ip.

Uğ ipi: Süslü, renkli yün ip, uğun üzerine dolanır, sarılır.

Çantı (ortalık, ponçak): Bir ile üç parmak eninde, üzerinde gök boncuğu, deve boncuğu ve püskül bulunan desenli kolonlardır. Renkli yünden süsler, çiçekler yapılır. Bir yerine at kılına dizilmiş mavi boncuklar bağlanır. Yayladan toplanan çiçeklerle çok güzel görünüşte bir süs eşyası olur. Çadırın kubbesine yakın, en güzel yerine asılır.⁴⁴

6-Topak Evin En Son Kullanıldığı Yörelere

Anadolu'ya gelen Türkmenlerin temel meskeni olan topak evler zamanla terk edilerek yerini kara çadırlara bırakmıştır. Ancak Anadolu'da Çukurova, Ereğli, Emirdağ, Ulukışla, Kayseri, Divriği, Urfa, Balıkesir ve Niğde gibi yörelerde yakın zamanlara kadar varlığını sürdürmüştür. Emirdağ yöresindeki Türkmenler uzun süre topak ev ve alaçı kullanmışlardır. Emirdağ'da yirmi üç yayla bulunmaktadır. Yakın dönemlere kadar her yaylanın "yurt sahibi" denilen malikleri vardı. Yurt sahipleri yaylalarda genellikle topak ev kullanmışlardır. Fakir ve orta halli halk ise alaçık (aleyçik) kullanmıştır. Emirdağ'da kullanılan son topak evler yirmi bir adet olarak sahipleriyle birlikte tespit edilmiştir.⁴⁵ Emirdağ halk edebiyatında; ağıt, mani, şiir ve atasözlerinde topak ev önemli bir yer tutmaktadır.⁴⁶

Balıkesir ve Çanakkale sınırları içinde kalan Kaz dağları Türkmenleri yöreye geldikleri dönemden 1870'lerdeki zorunlu iskâna kadar turluk veya topak ev adını verdikleri çadırlarda yaşamışlardır. Bununla birlikte kanundan kaçabildikleri ölçüde ve kanunun uygulanmasının güçlüklerinden faydalanarak 1935'lere kadar çadırlarını sabit meskenlerin yanında kullanmışlardır. Bazı aileler ise bilhassa yaz aylarında çıktıkları yayla ve ormanlarda bu çadırları 1955'lere kadar kurmuşlardır.⁴⁷

Çukurova Türkmenleri arasında üç tip çadır kullanılmaktaydı. Bunlar, alaçık, topak ev, kara çadır veya çul çadır ismini taşır. Topak evin Çukurova'da bir ismi de Bekdik çadırıdır. Bekdik bir aşiret ismidir.⁴⁸

⁴⁴ Eröz, *Yörükler*, 108-109; Ömer Faruk Yıldızkaya, *Her Yönüyle Emirdağ*, Ankara: Ofset-Tipo Matbaacılık, 1986, 54; Üyümez, "Emirdağ Topak Evi", 370.

⁴⁵ Üyümez, "Emirdağ Topak Evi", 364-365.

⁴⁶ Geniş bilgi için bakınız: Yıldızkaya, "Türkmen Çadırı Topakev", 172-176.

⁴⁷ Erden, "Türkmen Çadırları", 77.

⁴⁸ Yalman, *Türkmen Oymakları*, 418-419.

1960'larda bu çadırlar sadece Maraş ve Konya Ereğlisi Bekdik aşiretlerinde tespit edilmiştir.⁴⁹

Çukurova'da Bekdiklerin dışında topak ev 1920'lere kadar Türkmen oymakları arasında düğün ve misafir evi olarak da kullanılmıştır. 1930'larda ise alaçık ve kara çadır içinde yaşayan Türkmenler yalnız gerdek gecelerinde topak ev taklidi bir çadır kurmuşlardır. Bunun ismine dürüm evi veya derim evi demişlerdir. Dürüm portatif, derim yığınak anlamındadır. Düğünlerde çiftlere beyaz çadır kurmak uğurludur. Bir gecelik de olsa, bu âdete uyulmuştur.⁵⁰ Çünkü Türk kültüründeki inanca göre keçe çadır bereketli ve uğurludur.

Ayrıca Kozan Kürtleri denilen, fakat Kürtleşmiş Türkmen oldukları tespit edilen Lek ve Kırımtılı aşiretleri, 1960'lardan önce Hatınlar (Hatunlar) yani Beyin karısı için ayrı bir keçe çadır kurulduğunu söylemişlerdir. Bunun da önü ve ardı yeşil ve kırmızı renkli keçe ile kaplanıyormuş.⁵¹ Topak ev yakın zamanlara kadar beyliğin ve zenginliğin bir ifadesi olarak da kullanılmıştır.

1935-40'lı yıllara kadar Balıkesir, Edremit havalisi Türkmenleri (Tahtacı-Alevî Türkmenler) bir veya iki katlı, mükellef evlerde oturdukları halde, zıfak gecesi için gerdek odasının içine çadır (topak ev) kurmuşlardır. Bu suretle, çadır içinde dünya evine giren çiftlere, çadırın uğur, bereket, dirlik ve düzen; ocağa, yuvaya saadet getireceğine inanılmıştır.⁵²

1940'larda Uludağ eteklerindeki köylerde yaşayan Kızılkeçili aşiretinin çadırları alaçık (topak ev) iken Karakeçililerin çadırı kara çadırıdır. Kızılkeçililer, Karamanlı soyundan gelen bir Yörük topluluğudur.⁵³

1989'da Nazilli'nin dağlık mıntıklarında yaşayan bazı Yörüklerin topak ev kullandıkları yerinde tespit edilmiştir.⁵⁴ Günümüzde az da olsa Niğde, Bor ovasında halen kullanılmaktadır.⁵⁵

⁴⁹ Eröz, *Yörükler*, 107.

⁵⁰ Yalman, *Türkmen Oymakları*, 419, 422.

⁵¹ Eröz, *Yörükler*, 110.

⁵² Eröz, *Yörükler*, 112.

⁵³ Adnan Menderes Kaya ve Hakan Karagöz, "Denizli ve Çevresinde Avşar Türkmenleri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 32 (2014): 54-55.

⁵⁴ Oğuz Aktan, "Antalya Çevresinde ve Güney Anadolu'da Depreşen ve Dinen Konar-Göçer Asabiyeti", *I. Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Yörükler) Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, (1996): 5.

⁵⁵ Kavas, "Çevre-Kültür İlişkisi", 237.

Cihan

Sonuç ve Öneriler

Tarih boyunca her kavim kendi coğrafi çevresine, sosyal ve ekonomik özelliklerine göre çeşitli mesken türleri geliştirmiştir. Bozkır coğrafyasında yaşayan Türkler ihtiyaçlarına göre farklı çadır türleri kullanmakla birlikte temel meskenleri yurt adı verilen ahşap kafesli, keçe çadır olmuştur. Bu çadır türünü göç ettikleri coğrafyalara da taşımışlar ve yakın zamanlara kadar kullanmışlardır. Ancak yeni coğrafi, sosyo-ekonomik şartlar ve kültürel etkileşim sonucu farklı malzemelerden yeni çadır türlerini kullandıkları gibi keçe çadırlar üzerinde bazı değişiklikler yapmışlardır.

Anadolu'ya gelen Türklerin meskenleri coğrafi özelliklere ve dış tesirlere bağlı olarak değişime uğramıştır. Yaylaklarda kısa süre konaklayan Yörüklerde kullanılan mesken bir devenin taşıyabileceği ağırlıktaki keçi kılından yapılan kara çadır olmuştur. Sert karasal iklimin hâkim olduğu yerlerde köylere yerleşip, yaylak-kışlakta uzun süre kalanlar ahşap kafesli keçe çadırları (topak ev, alaçık) kullanmaya devam etmişlerdir. Uygun bölgelerde tam yerleşik hayata geçerek ziraat ile meşgul olanlar ise sabit evleri mesken edinmişlerdir.

Topak ev adı verilen ahşap kafesli, keçe çadır bu kültürel devamlılığın ve yeni şartların getirdiği değişimin bir ürünüdür. Türkistan'ın keçe çadırı Anadolu'da uzun süre kullanılmış ancak sosyal ve ekonomik değişimler neticesinde ebatları küçülerek bazı kısımları da değişmek üzere Anadolu'nun toprak evlerine dönüşmüştür. Yakın dönemlerde maliyetli olması sebebiyle bey veya yurt sahipliğinin, zenginliğin bir ifadesi olmuştur. Emirdağ ve Bekdik Türkmenlerinin (Çukurova, Konya-Ereğli ve Niğde-Bor) toprak evleri arasında bire bir benzerlik görülmektedir. Kaz dağları Türkmenlerinin toprak evleri ise boyutları, çevlik şekli gibi hususlarda çok küçük farklılıklar taşımaktadır. Bu sebeple Emirdağ Türkmenleri ve Çukurova, Ereğli, Bor vb. yerlerdeki Bekdik Türkmenlerinin boy, oymak münasebetlerinin, iskânlarının sahanın uzmanlarınca araştırılmasına ihtiyaç vardır.

Günümüzde kullanımı neredeyse tamamen ortadan kalkan, müzelerde sergilenen bu çadır, büyük ebatlarda ve yeni ihtiyaçlara uygun olarak modernize edilebilir. Bu haliyle deprem, heyelan, yangın vb. afetlerde, yoğun mülteci göçleri gibi şartlarda portatif mesken ihtiyacını karşılayabilir. Çeşitli turizm faaliyetlerinde çok farklı amaçlar için kullanılabilir. Özellikle çocukların el becerilerini de geliştirebilecek oyuncaklara uyarlanması mümkündür. Öncelikli olarak farklı bölgelerde bulunan orijinal toprak evlerin kayıt altına alınması, yapım ve kurulum tekniklerine sahip insanların tespit edilerek bu bilgilerin kaydedilip aktarılmasına ihtiyaç vardır. Daha sonra ahşap kafes gibi bazı malzemelerinin günümüz sanayi ürünlerine uyarlanarak, farklı şartlara göre,

farklı türlerde aslına uygun olarak yeniden tasarlanıp imalatı yaygınlaştırılabilir.

Kaynaklar

AKTAN, O., “Antalya Çevresinde ve Güney Anadolu’da Depreşen ve Dinen Konar-Göçer Asabiyeti”, *I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Yörükler) Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, (1996):1-23.

ANDREWS, P.A., “Pitching The Emirdağ Topak Ev”, *Newsletter (Museum Ethnographers Group)*, vol. 15 (1984): 27-40.

BOZKURT, N., “Çadır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 8:158-162, İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

DİYARBEKİRLİ, N., *Hun Sanatı*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, 1972.

ERDEN, A., “Batı Anadolu Türkmen Çadırları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, sy. 11 (1978): 73-89.

ERÖZ, M., *Yörükler*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1991.

GÜRBÜZ, O., “Türkiye’de Göçebe Mesken Örneği: Çadır”, *Türk Coğrafya Dergisi*, sy. 32 (1997): 185-195.

KAVAS, K.R., “Mimariyi “Dokumak”: Anadolu-Batı Toros Göçerlerinde Çevre-Kültür İlişkisi”, *Bilig*, sy. 64 (2013): 231-258.

KAYA, A.M. ve KARAGÖZ, H., “Denizli ve Çevresinde Avşar Türkmenleri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 32 (2014): 29-66.

KOŞAY, H.Z., “Türkiye Halkının Maddî Kültürüne Dair Araştırmalar Yapı ile İlgili Sözler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi*, sy. 2 (1957): 199-240.

MEYDAN, A., *Dünden Bugüne Sebil Yörükleri*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2016.

Cihan

ONUK, T., *Osmanlı Çadır Sanatı (XVII-XIX. Yüzyıl)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

ÖGEL B., *Türk Kültür Tarihine Giriş*, 6, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

SÜMER, F., *Oğuzlar*, Ankara: AÜ. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1972.

ŞAHİN, A.Ç., “Türk Çadırı Üzerine”, *Tarihin Peşinde*, sy. 16 (2016): 25-39.

ÜYÜMEZ, M., “Emirdağ Topak Evi”, *3. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, (1993): 363-372.

YALDIZKAYA, Ö.F., *Her Yönüyle Emirdağ*, Ankara: Ofset-Tipo Matbaacılık, 1986.

YALDIZKAYA, Ö.F., “Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Türkmen Çadırı Topakev”, *I. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Yayınları, (1999): 167-176.

YALMAN, A.R., *Cenubta Türkmen Oymakları*, haz. Sabahat Emir, 2, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.

YILMAZ, A. ve TELCİ, C., “Türk Kültür Terminolojisinde GÖÇ Kavramı Üzerine”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7:2 (2010): 14-33.

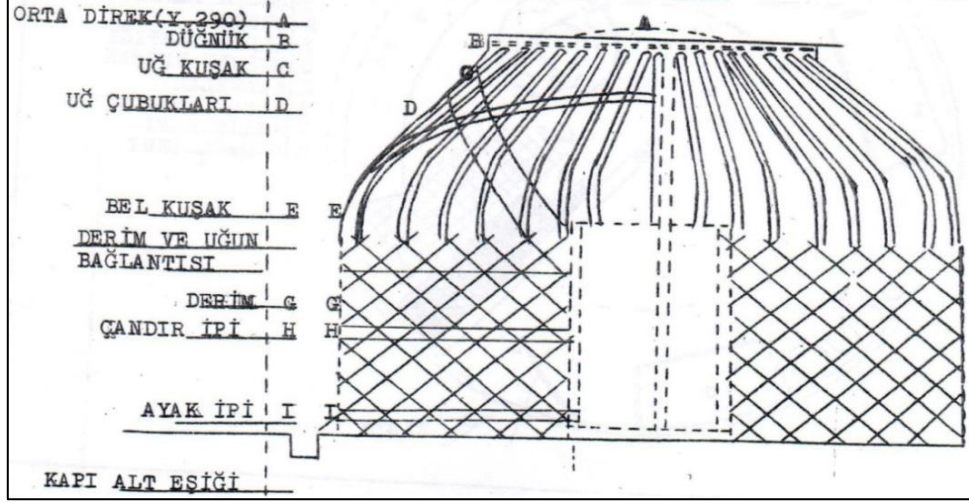
YÖRÜKÂN, Y.Z., *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*, haz. Turhan Yörükân, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

<http://emirdag.gen.tr/haber/iste-topak-ev-resmindeki-kadin-ve-hikayesi-4510>, (15.07.2017).

<https://www.atlasdergisi.com/arsiv/kitaplar/yoldan-cikaran-levhalar-istanbul-canakkale-izmir/36/37/1> (10.07.2017).

EKLER

Ek 1: Topak evi oluşturan ana unsurlar.⁵⁶

Ek 2: Çukurova'da bir topak ev, 1960'lar.⁵⁷

⁵⁶ Üyümez, "Emirdağ Topak Evi", 368.

⁵⁷ Eröz, *Yörükler*, sayfa numarası yok.

Ek 3: Rüştü Korkmazer'e ait topak ev, Emirdağ 1963.⁵⁸

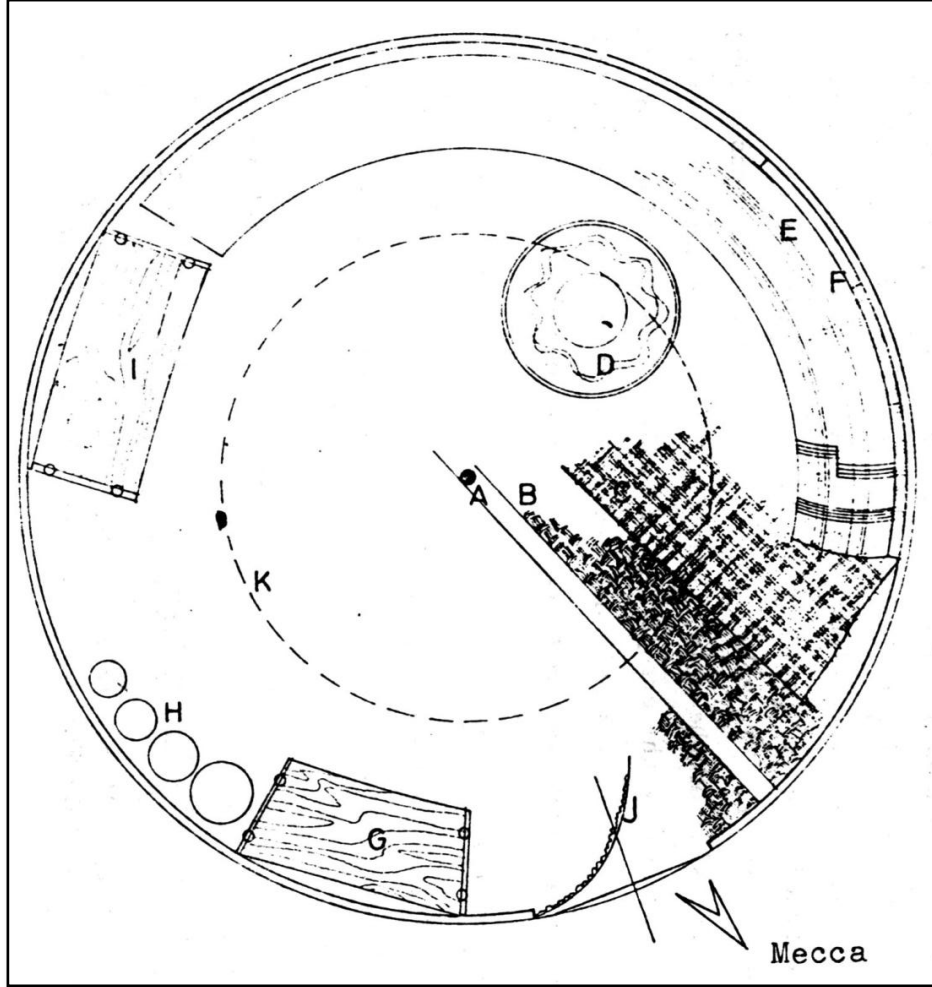
Ek 4: Alibey Kudar Etnografya Müzesi, Kaz dağları Türkmen topak evi.⁵⁹

⁵⁸ <http://emirdag.gen.tr/haber/iste-topak-ev-resmindeki-kadin-ve-hikayesi-4510>, (15 Temmuz 2017).

⁵⁹ <https://www.atlasdergisi.com/arsiv/kitaplar/yoldan-cikaran-levhalar-istanbul-canakkale-izmir/36/37/1>, (10 Temmuz 2017).

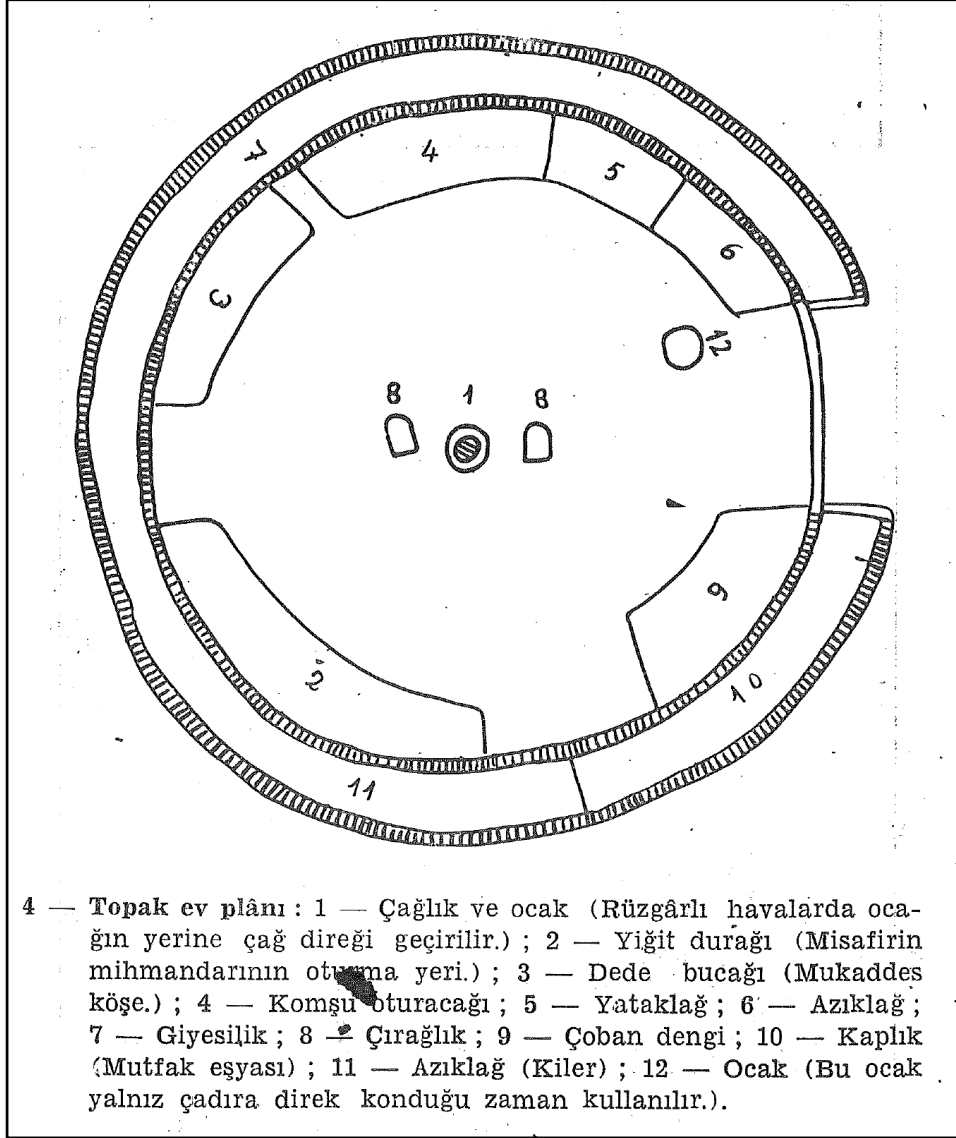
Ek 5: Emirdağ topak evinin yerleşim planı.⁶⁰

Mekke (Kible)	F-Minderler
A-Direk	G-Kaplık (mutfak sergeni)
B-Saz hasır	H-Kap kacaklar
C-Kilim	I-Yatak, yorganlar (yatak sergeni)
D-Sofra tepsisi	J-Kapı
E-Oturma alanı	K-Üstteki düğnüğün sınırları

⁶⁰ Andrews, "The Emirdağ Topak Ev", 37.

Ek 6: Tahtacı topak evinin yerleşim planı.⁶¹

⁶¹ Hamit Zübeyr Koşay, "Türkiye Halkının Maddî Kültürüne Dair Araştırmalar Yapı ile İlgili Sözler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi*, sy. 2 (1957): 236.